

Paweł Kruglik

Uniwersytet Śląski w Katowicach/Polska

O przekładzie leksyki podstandardowej (na materiale powieści *Nocarz* Magdaleny Kozak)

ABSTRACT

On the translation of substandard lexis
(in the novel *Nighter* by Magdalena Kozak)

This article is devoted to translation of substandard lexis, i.e., words and expressions that do not fit into the standard language. It is stylistically lowered, violating linguistic and cultural taboos. The material for the analysis was the novel *Nighter* by M. Kozak and its translation into Russian and English. In most cases, the Russian translator adopted a strategy of euphemisms, which causes that there are not as many expressions as in Polish, and it does not correspond to the author's intention. The English translation conveys the original author's intentions much better.

Keywords: translation, *Nighter*, fantasy, vulgarism, lexis

Powieść Magdaleny Kozak *Nocarz* i jej przekłady na języki rosyjski i angielski są interesującym materiałem do analizy na wielu płaszczyznach. W niniejszym artykule jednak przedmiotem badań będą zjawiska podstandardowe, które są typowe dla prozy współczesnej, w tym również dla powieści fantastycznych. Pod pojęciem zjawisk podstandardowych rozumiem – za Romanem Lewickim i innymi badaczami – słowa i wyrażenia niemieszczące się w języku standardowym, stylistycznie obniżone, naruszające tabu językowe i, nierzadko, kulturowe. Dodajmy, że za język standardowy Roman Lewicki uznaje „idealny (abstrakcyjny) wariant języka, realizujący się w największym stopniu w mowie średnich i wyższych wykształconych warstw społecznych, charakteryzujący się neutralnością stylistyczną, rejestrową i emocjonalną” (Lewicki 1986: 40). Nie sposób jednak nie zauważyć, że przytoczona definicja nieco się zdezaktualizowała. Leksykę

podstandardową w utworach literackich można już bowiem traktować jako przejaw lingwistycznego mimetyzmu, który jest wynikiem liberalizacji odnośnie do oceny wulgaryzacji języka. Znajduje to potwierdzenie w badanym materiale egzemplifikacyjnym.

Do zjawisk podstandardowych można zaliczyć wulgaryzmy. Samo słowo *wulgaryzm* pochodzi z języka łacińskiego (*vulgaris*) i posiada następującą eksplikację słownikową: „Wulgarnie, niegrzeczne słowo lub wyrażenie użyte w języku literackim”¹. Natomiast *Encyklopedia języka polskiego* definiuje wulgaryzm jako:

Wyraz, wyrażenie lub zwrot odczuwany współcześnie przez użytkowników ogólnego języka narodowego jako ordynarny, prostacki. Wulgaryzmów używa się m.in. w celu wyrażenia skrajnego negatywnego stosunku do określonych ludzi, przedmiotów lub zjawisk (EJP 1992: 380).

Zgodnie z tymi definicjami w niniejszym artykule za wulgaryzmy uznaję wyrażenia zwykle niedopuszczalne w języku literackim, którymi autorka posługuje się w celu odzwierciedlenia określonej sytuacji lub scharakteryzowania i oceny postaci.

Przed przystąpieniem do analizy materiału językowego chciałbym wyjaśnić, dlaczego omówienie tego problemu jest istotne w kontekście omawianej powieści. Przyczyn stosowania tak dużej ilości wulgarnej słownictwa można upatrywać w specyfice fabuły książki. Opowiada ona bowiem o „nocarzach”, czyli specjalnej grupie zadaniowej Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, w której skład wchodzi specjalnie wyszkolone wampiry. Język, którym posługują się bohaterowie, choć często wulgarny, jest też rzeczowy, służy do przekazywania istotnych informacji i wskazuje na fakt, że pisarka dobrze zna środowisko, o którym pisze (mam na myśli oczywiście ABW, a nie wampiry). Potwierdza to zresztą jej biografia. Magdalena Kozak dwukrotnie była członkiem Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie, ukończyła Wyższą Szkołę Oficerską Wojsk Lądowych i otrzymała stopień porucznika. Jest także żoną komandosa. Przytoczone fakty wyjaśniają stosowanie przez pisarkę nacechowanej leksyki, pokazują także, że wulgaryzmy odgrywają w fabule jej powieści istotną rolę. Powstaje zatem pytanie, jak z takim językiem poradzili sobie tłumacze.

Jak wiadomo, do tłumaczenia leksyki podstandardowej można używać technik tłumaczeniowych analogicznych jak w przekładzie słownictwa nienacechowanego: transliteracji, transkrypcji, kalki językowej, ekwiwalentu opisowego, komentarza, eufemizmów itp. W niniejszym artykule postaram się prześledzić, jakie metody zostały zastosowane w tłumaczeniu na język rosyjski Z.S. Makarevskiej² (Kozak 2013) oraz tłumaczeniu na język angielski Moniki Wiklik (Kozak 2017).

1| https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/38163/ВУЛЬГАРИЗМ (dostęp: 2.02.2022).

2| W żadnych źródłach nie podano pełnego imienia i patronimiku tłumaczki.

Jak już wspomniano, w interesującej nas powieści odnajdujemy dużą ilość leksyki nienormatywnej. Najczęściej jest ona wykorzystywana do scharakteryzowania bohaterów i opisywanych sytuacji, czyli, np., przy relacjonowaniu misji operacyjnych, podczas których bohaterowie odczuwają silne emocje.

W przykładach, które przytaczam poniżej, można zauważyć, że rosyjska tłumaczka bardzo często stosuje ekwiwalenty, które, inaczej niż w oryginale, nie są wulgarne. Ma to wpływ na recepcję powieści, bowiem w wyniku takiej strategii zanika istotny element charakterystyki bohaterów. W tłumaczeniu na język angielski, tłumaczka lepiej poradziła sobie z doбором odpowiednich ekwiwalentów – wymiar ekspresywny zastosowanych odpowiedników jest najczęściej taki sam lub podobny, dzięki czemu w przekładzie charakterystyka postaci nie ulega zubożeniu.

W oryginale, na przykład, pojawia się leksem *dziwka*, negatywnie określający kobietę, której zachowanie uważane jest za niemoralne. W tłumaczeniu rosyjskim ten odcień oceny pejoratywnej zanika, ponieważ tłumaczka używa opisowego i generalizującego wyrażenia *она к тебе клеилась*, które w dosłownym tłumaczeniu oznacza „ona się do ciebie kleiła”. Przekazuje ono jedynie część znaczenia leksemu wyjściowego i nie wskazuje w żaden sposób na fakt, że dana postać jest kobietą lekkich obyczajów. Czasownik *клеиться* ma następujące znaczenie: „Przystawiać się, flirtować; rozmawiać z osobą, która tego nie chce”³. Według słownika Tatiany Jefremowej wyraz ten oznacza również „zaloty” (Yefremova 2000)⁴, co nie wywołuje żadnych konotacji z leksemem wyjściowym. W języku angielskim tłumaczka zastosowała slangowy ekwiwalent *slut* – „(sexually active woman) slang disapproving a woman who has sexual relationships with a lot of men without any emotional involvement”⁵, który przekazuje intencje zawarte w oryginale:

– *Nazywasz ją dziwka?* – rzucił gniewnie, po czym pchnął go na stolik z całej siły. Szklanki rozprysnęły się na boki, napętniając salę dźwiękiem tłuczonego szkła (Kozak 2006: 69).

– *Ты сказал, что она к тебе клеилась?* – продолжил вампир, со всей силы толкнув подозреваемого на столик, с которого немедленно полетели стаканы, заполнив зал звуками бьющегося стекла (Kozak 2013: 64).

You callin' her a slut? He hissed angrily and pushed him at the table with all strength (Kozak 2017: 55).

3| <https://otvet.mail.ru/question/37082491> (dostęp: 9.12.2021).

4| <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-35617.htm> (dostęp: 2.02.2022).

5| <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/slut> (dostęp: 1.12.2021).

W kolejnym przykładzie obserwujemy występowanie elementów kategorii oceny. Jednym z nich jest nacechowany przymiotnik *zajebisty*, który został użyty w oryginale do wyrażenia opinii odnośnie do jakości kamizelek kuloodpornych – może on wskazywać, że opisywany przedmiot jest nie tylko piękny, ale też dobrze wykonany. Odpowiednik użyty przez rosyjską tłumaczkę, a mianowicie *прекрасный* (*przepiękny*), odnosi się jedynie do cech zewnętrznych danego obiektu. Zanika w ten sposób ważny element oceny, gdyż zamiast wskazać na istotne, funkcjonalne cechy kamizelki kuloodpornej, tłumaczka koncentruje się jedynie na jej parametrach zewnętrznych, choć w przypadku tego typu kamizelek są one co najmniej drugorzędne. W angielskiej wersji językowej tłumaczka użyła ekwiwalentu złożonego, a mianowicie *killer bulletproofs*. W tej konstrukcji leksem *killer* występuje jako przymiotnik w znaczeniu ‘wyśmienity’⁶, odlotowy lub fantastyczny⁷ (*killer adjective* [before noun] (GOOD) informal: extremely good, impressive, or effective)⁸. Jak się wydaje, zastosowanie go pozwala na zachowanie przekazu oryginału w kwestii funkcjonalności, niemniej utracony został wymiar ekspresywny wypowiedzi.

- *Mają zajebiste kamizelki kuloodporne – odparł wreszcie* (Kozak 2006: 181).
- *У них прекрасные бронжилеты, – ответил он наконец* (Kozak 2013: 174).
- *They have killer bulletproofs vests, he said finally* (Kozak 2017: 154).

W kolejnym przykładzie obserwujemy zastosowanie wulgaryzmu do opisu postaci:

Ci to są dopiero pierdolnięci” – odczytał ich myśli „Kogo tam przyjmują do tej Abwehry? Jajogłowych, naukowców, lekarzy? Do operacyjnego?” – ich umysły pulsowały oczywistą niechęcią (Kozak 2006: 161).

Ё-моё, это что ещё за цирк? – прочитал он их мысли. – Кого они вообще берут в это абвгдейку? Ботаников, учёных, врачей? В оперативную группу? – Само собой разумеется, ко всему этому прилагалась ещё и очевидная неприязнь. (Kozak 2013: 153).

Dang, there are fucking messed up, he read their thoughts. Who do they take into that ISA? Eggheads, scientist, doctors? Door kickers? Their minds pulsed with obvious reluctance (Kozak 2017: 137).

Znaczenie wulgaryzmu zastosowanego w oryginale – *pierdolnięci* – sprowadza się do wyrażenia opinii, że osoby, w stosunku do których został on użyty, mają „coś nie tak z głową, są głupi, niezrównoważeni czy chorzy psychicznie”⁹.

6| <https://pl.wiktionary.org/wiki/killer> (dostęp: 9.12.2021).

7| <https://www.diki.pl/slownik-angielskiego?q=killer> (dostęp: 9.12.2021).

8| <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/killer> (dostęp: 9.12.2021).

9| <https://sjp.pwn.pl/sjp/pieprzniety;2499886.html> (dostęp: 9.12.2021).

W tłumaczeniu rosyjskim taka opinia zanika, chociaż istnieją odpowiednie środki językowe, za pomocą których można przekazać zarówno to znaczenie, jak i wynikające z niego konotacje. Zamiast tego tłumaczka wybiera odpowiednik w postaci pytania – *Это что ещё за цирк?* (dosłownie – *A to co znowu za cyrk?*). Słowo *цирк* oznacza, że mówimy o „komicznej, absurdalnej, skrajnie dziwnej sytuacji lub o zabawnym wydarzeniu”¹⁰. W ten sposób wyrażenie to opisuje daną sytuację, nie charakteryzuje natomiast bohaterów, nie stanowi ich oceny, jak ma to miejsce w oryginale. Na początku rosyjskiego zdania pojawia się ponadto wyrażenie *Ė-моё*. Jest to eufemizm, który służy do wyrażenia emocji – zdziwienia lub niezadowolenia i jest zamiennikiem większości silnych przekleństw, które w języku rosyjskim zaczynają się właśnie na *Ė*¹¹. *Ė-моё* na początku frazy podkreśla wydzwięk emocjonalny (tu: niezadowolenie, zdziwienie). W języku angielskim natomiast tłumaczka użyła wykrzyknienia *Dang*, służącego do wyrażania złości i wyrażenia *fuckin messed up*, które można odnieść do „nieogarniętych ludzi”. Słowo *fuckin* zwiększa wymiar ekspresywny tego ekwiwalentu. Jest to, jak się wydaje, prawidłowe tłumaczenie – element wulgarny został zachowany, mimo tego, że słowo *dang* jest eufemizmem wyrażenia *damn it* i można je tłumaczyć jako – *cholera, psia krew*. Jest to więc wyrażenie typowe dla języka mówionego, w którym nie jest postrzegane jako element leksyki nienormatywnej.

Na marginesie warto odnotować, że rosyjska tłumaczka popełniła tutaj elementarny błąd w tłumaczeniu. *Abwehra* to nazwa wojskowego wywiadu i kontrwywiadu Republiki Weimarskiej. *Абвгдеёйка* natomiast, czyli zastosowany tu ekwiwalent, to edukacyjny i rozrywkowy program telewizyjny dla dzieci. Prawidłowym tłumaczeniem słowa *Abwehra* na język rosyjski jest *Абвер*. W języku angielskim tłumaczka użyła ekwiwalentu funkcjonalnego – *ISA*. Jest to skrótowa nazwa oznaczająca jedną z amerykańskich służb specjalnych – Intelligence Support Activity¹². Trudno jednoznacznie ocenić trafność tego wyboru translatorskiego, bowiem tłumaczka zastosowała tu domestykację, dostosowując przekaz do odbiorcy kultury docelowej. Zastosowanie takiego ekwiwalentu powoduje nieuniknione straty semantyczne, tak więc lepszym rozwiązaniem byłoby, jak się wydaje, skorzystanie z możliwości dodania przypisu.

W kolejnych przykładach obserwujemy podobne lub identyczne rozwiązania translatorskie. Tłumaczka rosyjska nie stosuje z reguły bezpośrednich odpowiedników, tj. wulgaryzmów. W miejsce tego ucieka się do używania eufemizmów lub ekwiwalentów opisowych. Stosowanie słownictwa neutralnego zamiast emocjonalnie nacechowanego wydaje się jednak niewłaściwe. Taka technika pozbawia tekst jego specyfiki i jest naruszeniem stylu i intencji autora. Wpływa również na

10| <https://kartaslov.ru/значение-слова/цирк> (dostęp: 11.12.2021).

11| <https://russian7.ru/post/chto-oznachaet-vyrazhenie-yo-moyo-na-samo/> (dostęp: 16.12.2021).

12| https://pl.wikipedia.org/wiki/Intelligence_Support_Activity (dostęp: 16.12.2021).

receptę utworu, na jego wymiar aksjologiczny. Fakt ten może potwierdzić inny przykład, w którym wulgaryzm ponownie zanika w wyniku zastosowania przez tłumaczkę rosyjską techniki opuszczenia:

– *Chuj tam obiecuje – rzucił Nidor ze zdenerwowaniem. – Starczy mi tej obietnicy na piętnaście minut* (Kozak 2006: 228).

– *Он тебе сейчас наобещает, – зло бросил Нидор, – а хватит этого обещания на пятнадцать минут* (Kozak 2013: 219).

„*Screw his promises,*” *Nidor barked nervously. „He will last in his promise fifteen minutes, tops”* (Kozak 2017: 196).

W angielskim tłumaczeniu natomiast pojawia się obraźliwe słowo *screw*, stosowane również w gwarze więziennej w znaczeniu „(have sex) UK offensive: the act of sex, or a sexual partner”, tłumaczone na język polski „walić się; pieprzyć się itp.”¹³. Wchodzi ono w skład ekwiwalentu *screw his promises*, który wydaje się właściwym rozwiązaniem translatorskim.

W przykładzie, który przytaczam poniżej, odnajdujemy kolejne niecenzuralne wyrażenie, a mianowicie *O żesz kurwa mać*. Nacechowanie tego wyrażenia w oryginale wzrasta, ponieważ jego zapis jest nieprawidłowy. Prawidłowa forma to *żeż*, czyli połączenie dwóch emfaticznych partykuł *-że* i *-ż*. Wydawnictwa poprawnościowe sugerują zapis łączny tego wyrażenia (*ożeż*), jednak dopuszczają też pisownię rozdzielną¹⁴. Nie wiadomo jednak, czy taki zapis był celowym środkiem językowym mającym podkreślić nienormatywność wypowiedzi czy też błędem językowym autorki. Funkcją tego wykrzyknienia jest przekazanie znaczenia zaskoczenia i emocji z tym związanych. Możemy przy tym zakładać, że jest to zaskoczenie prawdziwe, a nie udawane:

– *Silny był, nie spodziewałem się – wydyszał Nidor z udręką. – O żesz kurwa mać, jaki on był silny... Rzucił nas na kolana, nawet nie zdążyłem pisać* (Kozak 2006: 228).

– *Он оказался чертовски силен, а я просто не ожидал, – с мукой сказал Нидор. – Мама родная, как он был силен... Бросил нас на колени, я даже не успел чирикнуть* (Kozak 2013: 219).

“*He was strong; I didn’t expect it,*” *Nidor gasped wearily. “Oh fuck, He was so strong... He got us down on our knees, I didn’t even have time to make a sound”* (Kozak 2017: 195).

Rosyjska tłumaczka użyła w charakterze ekwiwalentu wykrzyknienia – *Мама родная* (*tato kochana*), które ma podobne znaczenie, ale nie jest tak nacechowane emocjonalnie. Nie zostało też wzmocnione znakiem wykrzyknienia.

13| <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/screw> (dostęp: 2.02.2022).

14| <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Ozez-ty;137.html> (dostęp: 2.02.2022).

W języku angielskim natomiast zastosowano bezpośredni ekwiwalent – *fuck* (*kurwa*), który zachowuje koloryt komunikatu wyjściowego.

W innym przykładzie w oryginale odnajdujemy cechę, która w tłumaczeniu zostaje przekazana za pomocą odmiennych środków leksykalnych:

*Jako wyjątkowo **odporny i twardy skurwysyn*** (Kozak 2006: 271).

*Как исключительно **крутой парень*** (Kozak 2013: 261).

*As an exceptionally **resistant and tough sonofabitch*** (Kozak 2017: 234).

W języku polskim w prepozycji pojawiają się „zwykłe” określenia – *odporny i twardy*, ale stojący za nimi wulgaryzm *skurwysyn* podkreśla „niezwykłość” bohatera. Całe to wyrażenie brzmi prawie jak pochwała lub podziw. W języku rosyjskim natomiast w charakterze ekwiwalentu zastosowano wyrażenie *крутой парень*. We współczesnym slangu rosyjskim słowo *крутой* ma jednak dość bogaty zestaw synonimów: *silny, odważny, zręczny* itp. Dodatkowo może oznaczać też kogoś zdecydowanego, surowego, bardzo silnego, ale okrutnego i bezlitosnego¹⁵. Jednym słowem jest to cały kompleks wyrażań, który służy do przekazania informacji o pewnych cechach osobowościowych. Odpowiednik zastosowany w tłumaczeniu rosyjskim można więc uznać za udany, chociaż w porównaniu z ekspresją zwrotu oryginalnego jest on zdecydowanie bardziej neutralny. W przekładzie na język angielski tłumaczka ponownie zastosowała wyrażenie składające się z przymiotnika *tough* w znaczeniu ‘strong; not easily broken or made weaker’¹⁶ (a więc *twardy, nieustępliwy*) oraz slangowego leksemu *sonofabitch*, które jest dokładnym odpowiednikiem słowa *skurwysyn*.

Podobne zjawiska obserwujemy w kolejnych przykładach:

– *Uśmiechnął się z nieskrywaną satysfakcją. – **Macie, kurwy, przesrane*** (Kozak 2006: 107).

– *Он улыбнулся с нескрываемым удовлетворением. – **А вам, гады, пришёл конец*** (Kozak 2013: 101).

*He smiled with unhidden satisfaction. „**You’re screwed, fuckers**”* (Kozak 2017: 88).

Wulgarny polski leksem *kurwy* tłumaczony jest tutaj za pomocą odpowiednika *гады*, który stanowi nieco złagodzoną wersję wyrażenia oryginalnego. Słownik Jefremowej (Efremova 2000) kwalifikuje go jako słowo niecenzuralne używane w stosunku do człowieka, który popełnił jakąś podłość. Wulgarny imiesłów (*mieć*) *przesrane* natomiast w znaczeniu *znaleźć się w bardzo złej sytuacji*¹⁷

15| <http://что-означает.рф/крутой> (dostęp: 11.12.2021).

16| <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/tough> (dostęp: 11.12.2021).

17| https://pl.wiktionary.org/wiki/mie%C4%87_przesrane (dostęp: 16.12.2021).

(który posiada także wariant potoczny *mieć przechlapane/mieć przerąbane*) został przetłumaczony za pomocą wyrażenia *конец кому-нибудь*, co oznacza *смерть/кончину* (czyjaś śmierć lub czyjś koniec).

W innym przykładzie w oryginale Magdalena Kozak używa słowa *gnój*, które ma wiele znaczeń, ale w stosunku do osób jest zawsze elementem oceny: „W formie obraźliwej o kimś, kto budzi niechęć; jako wskazanie na kogoś, kto zaszedł za skórę; o kimś postępującym niegodziwie”¹⁸. Jest to również pogardliwe określenie młodych ludzi.

– *Не zaczепляй старших, гноју!* – wysyczał z naciskiem. – *Widać, żeś jeszcze niewypierzony nietoperz...* (Kozak 2006: 69).

– *Сопляк, не трогай дяденьку!* – шепнул он с нажимом. – *Видно, что ты ещё не оперившаяся мышка...* (Kozak 2013: 64).

“*Don’t bother your elders, filth!*” he pissed pointedly. „*You’re obviously an un-feathered bat* (Kozak 2017: 55).

W rosyjskim przekładzie tłumaczka wybrała odpowiednik *сопляк*, który oznacza osobę nieletnią lub bardzo młodą, niedoświadczoną, nieudolną, zbyt młodą, żeby móc cokolwiek oceniać lub wypowiadać się na jakiś temat¹⁹. W języku angielskim natomiast zostało użyte słowo *filth*. Posiada ono kilka znaczeń, m.in. 1: „foul or putrid matter especially: loathsome dirt or refuse”; 2a: „moral corruption or defilement” b: „something that tends to corrupt or defile”²⁰, które jednak wydają się nie pokrywać ze znaczeniem wyrażenia oryginalnego, obraźliwie informującego, że jest to osoba młoda i niedoświadczona. Moim zdaniem bardziej odpowiednie byłoby tu słowo *dirtbag*, które jest bezpośrednim ekwiwalentem słowa *gnój*, lub słowo *bastard*, które również może być wykorzystane jako określenie osoby w danej sytuacji.

W oryginale Magdalena Kozak użyła też wyrażenia *niewypierzony nietoperz*, dzięki któremu wiadomo, że chodzi o niedoświadczonego wampira. Jest ono przy tym dość obrazowe, ponieważ nietoperze często wywołują asocjacje związane właśnie z wampirami. W tłumaczeniu rosyjskim użyto wyrażenia wskazującego na brak doświadczenia danej osoby, utracone zostały jednak konotacje związane z wampirami, choć to one są głównymi bohaterami powieści. W języku angielskim wyrażenie to zostało przetłumaczone w sposób, który również odwołuje się do skojarzeń analogicznych jak w języku wyjściowym – *un-feathered bat*, czyli – dosłownie tłumacząc – niewypierzony nietoperz.

18| <https://synonim.net/synonim/gn%C3%B3j> (dostęp: 17.12.2021).

19| <https://gufo.me/dict/dal/%D1%81%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D1%8F%D0%BA> (dostęp: 17.12.2021).

20| <https://www.merriam-webster.com/dictionary/filth> (dostęp: 17.12.2021).

W kolejnym przykładzie, w którym w oryginale zostało użyte określenie *gnój*, w tłumaczeniach pojawiają się już inne ekwiwalenty:

– *Tak. – Vesper otworzył oczy. – Wiem, jak jest. Dopilnować gnoja, żeby z dachu nie spadł. – Uśmiechnął się lekko. – I żeby na słońce nie wychodził za często* (Kozak 2006: 120).

– *Да. – Вesper открыл глаза. – Я понимаю. Проследить, чтобы мелочь с крыши не упала, – он легко улыбнулся, – или загорать не отправилась* (Kozak 2013: 114).

„Yes”. *Vesper opened his eyes. „I know how it is. Make sure the bastard doesn’t fall from the roof.” He smiled slightly. „And that he doesn’t stay out in the sun too often”* (Kozak 2017: 99).

W przekładzie rosyjskim zastosowano ekwiwalent *мелочь*, czyli *drobiazg, drobnostka*, który w odniesieniu do ludzi służy do podkreślenia ich niskiej pozycji społecznej lub urzędowej²¹. Jednakże do tego momentu w powieści nie było żadnego wskazania na status osoby, o której mowa w przytoczonym fragmencie. Mamy tu więc do czynienia z sytuacją, w której tłumacz podaje informacje, których nie ma w oryginalnym tekście. W języku angielskim został użyty ekwiwalent *bastard*, który nie jest bezpośrednim odpowiednikiem leksemu wyjściowego, jednak dobrze wpisuje się w kontekst sytuacji.

W przykładzie, który przytaczam poniżej, autorka użyła wulgaryzmu *pierdolić*²². W tym kontekście występuje on w znaczeniu: *lekceważyć, olewać*. Ten czasownik jest bardzo nacechowany emocjonalnie:

– *No to ci twoi stwierdzili, że pierdolą taką robotę i nie będą niewdzięcznych chujów ochraniać, niech ich spotka zasłużony los czy coś w tym stylu* (Kozak 2006: 223).

– *На что «твои» заявили, что чихать хотели на такую работу и не будут охранять неблагодарную сволочь, пусть ее постигнет заслуженная судьба или что-то в этом духе.* (Kozak 2013: 214).

And your guys said, „Screw this job,” and they wouldn’t “baby sit ungrateful dicks... let them get what they deserve,” or something like that (Kozak 2017: 191).

W tłumaczeniu rosyjskim zastosowano dla niego odpowiednik *чихать*, który w znaczeniu slangowym w zasadzie ma analogiczne znaczenie, ale nie wyraża tak negatywnych emocji jak w języku polskim. Dodajmy, że w znaczeniu neutralnym *чихать* oznacza *kichać* (por. polskie ‘kichać na wszystko’). W języku angielskim zastosowano ekwiwalent *screw*, który, podobnie jak wyrażenie oryginalne, jest

21| <https://ru.wiktionary.org/wiki/мелочь> (dostęp: 11.12.2021).

22| <https://pl.wiktionary.org/wiki/pierdolić> (dostęp: 11.12.2021).

nacechowany emocjonalnie. W tym kontekście *screw it* można dosłownie przetłumaczyć jako *pierdolić to*²³.

W następnym przykładzie autorka użyła tego samego czasownika, jednak jego znaczenie w tym kontekście jest już inne:

*Niewielu ludzi było w stanie powiedzieć mi prosto w oczy, żebym przestał **pierdolić*** (Kozak 2006: 139).

– *Немногие смогли бы сказать мне прямо в глаза, чтобы я перестал **несту пургу*** (Kozak 2013: 133).

*Not many people would be able to tell me to stop **fucking around** straight to my face* (Kozak 2017: 116).

W powyższym kontekście wyrażenie *przestać pierdolić* oznacza: *zamknąć się, skończyć mówić, być cicho*. Rosyjski odpowiednik *несту пургу*²⁴ jest wyrażeniem slangowym używanym w znaczeniu ‘говорить или писать ерунду’ (czyli mówić lub pisać głupoty). W słownikach rosyjskich pojawia się ono z kwalifikatorami: wyrażenie żargonowe, młodzieżowe, więzienne, nieaprobujące. W zasadzie więc wyraża to samo, co oryginał, ale nie ma wulgarnego wydźwięku. W angielskim przekładzie zostało użyte wyrażenie *fuck around*, które nacechowane jest podobnie jak wyrażenie oryginalne.

Ciekawe zjawiska związane z leksyką nienormatywną odnajdujemy również w kolejnym przykładzie. Występuje w nim mianowicie zwrot adresatywny – „kocie” – poprzedzony wulgaryzmem oraz inne elementy, które omówimy poniżej:

– ***Co jest, kurwa, kocie!** – wydarł się na niego Morawski. – Napieraj pan, napieraj! Dziewczyny Bonda czekają na pana w kolejce, wszystkie cyscacie i dupiate jak trzeba, jedna w drugą, a pan tu leżysz beczynnio?* (Kozak 2006: 26).

– *Так, новичок, в чем дело! **Шевелись, блядь, шевелись!** Там тебя ждёт очередь девушек Бонда. Груды – во! Задница – во! А ты тут прохлаждаешься в одиночестве* (Kozak 2013: 22).

„***What the fuck, dog***” Morawski yelled at him. „*Push, sir, push! Bond girls wait in line for you, and all have big boobs and nice ass, and you just lay here?*” (Kozak 2017: 16).

W tłumaczeniu angielskim obserwujemy ciekawą zmianę. We wskazanym wyżej zwrocie adresatywnym słowo *kot* zostało zastąpione słowem *dog* (*pies*). Natomiast wulgaryzm *kurwa*, występujący tutaj w funkcji wtrącenia, na co wskazuje wydzielenie go przecinkami, został zastąpiony określeniem *What the fuck*.

23| <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/screw> (dostęp: 2.02.2022).

24| <https://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/38742/%D0%93%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%8C> (dostęp: 11.12.2021).

Słowo *kot* w znaczeniu użytym w powieści oznacza również osobę początkującą, która dopiero zaczyna coś robić. W języku angielskim ta informacja zostaje utracona. Tłumaczka mogła użyć, np. słowa *newbie* ‘a person who has recently started a particular activity’²⁵, które nie ma konotacji związanych ze zwierzętami, jednak przekazuje informację o tym, że jest to osoba, która dopiero zaczyna jakąś aktywność. W rosyjskim przekładzie nie pojawia się odniesienie do żadnego zwierzęcia, zamiast tego został użyty ekwiwalent *новичок*, który oznacza osobę początkującą, dopiero co zaczynającą się zajmować jakimś tematem lub osobę nowo poznaną²⁶. Można więc uznać, że jest to dobry ekwiwalent, mimo utraty odniesień do cech zwierzęcych.

W ostatnim przykładzie, który chcę tutaj przeanalizować, odnajdujemy wyrażenia, które odnoszą się do charakterystyki postaci. W języku polskim wulgaryzm *kutas*²⁷ służy do opisu osób (przede wszystkim płci męskiej), których z jakiegoś powodu nie lubimy, nie szanujemy (bez względu na wiek). Rosyjskie wyrażenie *старый хрен*²⁸ użyte tu jako ekwiwalent jest odpowiednikiem równie wulgarnym, choć zestaw tworzących go elementów na to nie wskazuje. (dosł. *stary chrzan*). W słownikach pojawia się ono z kwalifikatorami: obraźliwe, grubiańskie, ordynarne. Najczęściej używa się go do opisu osób starszych. W języku angielskim tłumaczka zastosowała strategię opuszczenia tego wulgaryzmu, całkowicie usuwając negatywnie nacechowane słowo:

W myślach błysnęła mu twarz trenera sprzed lat. Kutas, wiecznie się czepiał, a jak przyszło co do czego, zablokował mu wejście do reprezentacji (Kozak 2006: 16).

На многие перед его мысленным взором возникло лицо бывшего тренера. Старый хрен вечно к нему цеплялся, а когда дошло до дела помешал войти в состав сборной (Kozak 2013: 12).

Coach's face swam up before his face, out of the past. Jerzy had issues with the coach, and when opportunity knocked, the coach blocked his access to the national team (Kozak 2017: 7)

Podsumowując, można stwierdzić, że tłumaczenia wulgarnych wyrażeń z powieści *Nocarz* mają swoją specyfikę. Dotyczy to zarówno przekładu na język rosyjski, jak i na język angielski. Strategię tłumaczki rosyjskiej można określić jako odejście od wymiaru ekspresywnego oryginału. Przejawia się to w zastępowaniu wyraźnie nacechowanych zwrotów eufemizmami. Bardzo rzadko tłumaczka decyduje się na użycie bezpośrednich odpowiedników. Taka strategia, jak

25| <https://dictionary.cambridge.org/pl/thesaurus/newbie> (dostęp: 2.02.2022).

26| <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/886742> (dostęp: 2.02.2022).

27| <https://sjp.pwn.pl/sjp/kutas;2476819.html> (dostęp: 2.02.2022).

28| https://phraseology.academic.ru/13699/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%B9_%D1%85%D1%80%D0%B5%D0%BD (dostęp: 2.02.2022).

się wydaje, pozbawia tekst emocjonalności i narusza intencje autora. Angielska wersja językowa zdecydowanie lepiej przekazuje intencje oryginału, jednak i tutaj nie brakuje niedociągnięć, na które starałem się wskazać.

Bibliografia

- Efremova, T. F. (2000) *Novyj slovar' russkogo âzyka. Tolkovo-slovoobrazovatel'nyj* (<https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-35617.htm>, dostęp: 2.02.2022).
- EJP = *Encyklopedia języka polskiego*. Urbańczyk, Stanisław (red.) (1992). Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kozak, Magdalena (2011). *Nocarz*. Lublin.
- Kozak, Magdalena (2013). *Nočar*. Moskva. (tłum. Z.S. Makarevskaâ).
- Kozak, Magdalena (2017). *Nighter*. New York. (tłum. M. Wiklik).
- Lewicki, Roman (1986). *Przekład wobec zjawisk podstandardowych*. Lublin.
- Lewicki, Roman (2017). *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin.

Paweł Kruglik

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Językoznawstwa
ul. Grota Roweckiego 5
41-200 Sosnowiec
pawel.kruglik@us.edu.pl
ORCID: 0000-0002-2001-6611